

Een dreigend klimaat

Verslag van het onderzoek 'Bedreigingen van Nederlandse journalisten'
M.W.A. Odekerken, MSc en MA en prof. dr. A.F.M. Brenninkmeijer

Utrecht, 16 juni 2017

**In opdracht van de Nederlandse Vereniging van Journalisten.
Gefinancierd door de Nederlandse Vereniging van Journalisten, de Stichting Persvrijheidsfonds,
de Stichting Democratie & Media, het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek en het KIM-
Forum voor Reflectie op Journalistiek.
Met medewerking van Fontys Hogeschool Journalistiek Tilburg.**

Inhoudsopgave

Factsheet.....	3
Introductie	5
Bestaand onderzoek.....	5
Enkele recente incidenten.....	6
De opzet van het onderzoek	7
Een overzicht van opvallende bedreigingen in de media	8
De frequentie en soort bedreigingen.....	11
De ervaringen met bedreigingen	11
Het doelwit van bedreigingen.....	12
De daders.....	13
De motieven	14
Georganiseerd karakter.....	14
De context van de toenemende bedreigingen	15
De impact van de bedreigingen	16
Gevolgen voor de persvrijheid	17
Terughoudendheid en voorzichtigheid	18
Vastberadenheid	20
Bedreigingen als actueel en reëel gevaar voor de persvrijheid	22
Huidige maatregelen.....	22
Meer maatregelen.....	23
Aanbevelingen.....	25
Conclusie.....	28

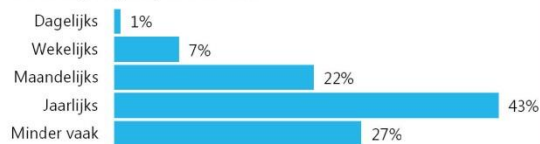
Een dreigend klimaat

M.W.A. Odekerken, MSc & MA en prof. dr. A.F.M. Brenninkmeijer

Resultaten

Frequentie

392 journalisten (61%) hebben te maken met bedreigingen, waarvan:

Soort

Journalisten ondervinden verschillende soorten bedreigingen:

Consequenties voor de persvrijheid

Journalisten benadrukken dat de bedreigingen consequenties hebben voor de kwaliteit, onafhankelijkheid en diversiteit van de huidige journalistiek.

79% vindt bedreigingen een gevaar voor de persvrijheid

Bij 38% zijn fysieke bedreigingen reden geweest om de reportage af te breken. In 2009 was dit nog 20%. 32% van de journalisten heeft de neiging om bepaalde locaties of wijken te vermijden, dit was 19% in 2009.

36% heeft de neiging om zich niet meer op social media te uiten/te laten zien.

16% van de journalisten past de berichtgeving soms aan uit angst voor bedreigingen

15% publiceert soms liever niet uit angst voor bedreigingen

23% is weleens angstig om nieuws naar buiten te brengen

Tegelijkertijd is er een tendens dat er juist ook journalisten zijn die na eerdere bedreigingen vastberaden zijn om nieuws naar buiten te brengen.

Conclusies

- De ernst van de bedreigingen is toegenomen. Journalisten ervaren zowel in Nederland als in het buitenland serieuze bedreigingen zoals bedreigingen van hogerhand. Sommige bedreigingen hebben een georganiseerd karakter.
- Bedreigingen hebben gevolgen voor de mentaliteit van journalisten (toenemende terughoudendheid en angst) en de manier waarop zij hun werk uitoefenen; ze mijden bepaalde wijken/locaties en onderwerpen: zelfcensuur als bron van zelfbescherming.
- Nederlandse journalisten ervaren een dreigend klimaat.

Aangiftebereidheid

Er zijn geen officiële cijfers over het aantal journalistieke aangiftes. De journalisten, die de enquête hebben ingevuld, hebben vaker geen aangifte gedaan dan wel. Vaker wordt er melding gedaan bij het medium waarvoor zij werkzaam zijn.

Daders

Dit zijn het vaakst 'gewone burgers', jongeren, buurtbewoners, (familie van) verdachten/veroordeelden. Ook worden de overheid, de politiek (zowel in NL als in het buitenland) en collega-journalisten genoemd.

Terughoudendheid

74% is van mening dat er onder journalisten enige mate van terughoudendheid/voorzichtigheid is als gevolg van bedreigingen, waarvan 41% vindt dat dit de afgelopen jaren is toegenomen en 11% vindt dit sterk toegenomen.

“Ik lever nog wel eens info aan en zie dan dat er terughoudende info wordt geplaatst!!”

“Zelfcensuur op bepaalde onderwerpen (Rusland, Oekraïne, Israël, zwarte piet).”

83% vindt het belangrijk dat er meer maatregelen worden genomen om journalisten te beschermen

Meest zinvolle maatregelen volgens journalisten

- Cursussen en trainingen voor journalisten (bv. conflicthantering).
- Harde(re) aanpak vanuit politie/justitie.

“Het OM moet er dichter op zitten, social media daar moeten we veel serieuzer mee omgaan.”

“Hoe ga je om met bedreigingen en intimidatie. Voor mij betreft zou dat een aparte casus mogen worden binnen de journalistieke opleiding.”

Onderzoeksmethoden

Kwantitatief: online enquête onder 638 journalisten

- Verspreid via de Nederlandse Vereniging van Journalisten, het Genootschap van Hoofdredacteuren & de Vereniging van Onderzoeksjournalisten.
- 43 vragen over:
  - achtergrondkenmerken;
  - bedreigingen (frequentie, soort, gevolgen en aanpak).

Kwalitatief: casestudie op basis van interviewgesprekken met 16 journalisten

- Incidenten die recentelijk in de media zijn gekomen.
- Ervaringen van journalisten met bedreigingen en de gevolgen voor de persvrijheid.

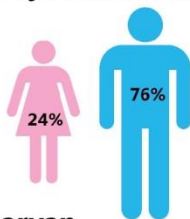
Bestaand materiaal: journalistieke aangiftes & bedreigingen in de media

- Cijfers bij het OM, de Nationale Politie & de Raad voor de rechtspraak.
- Overzicht van bedreigingen uit Nederlandse kranten.

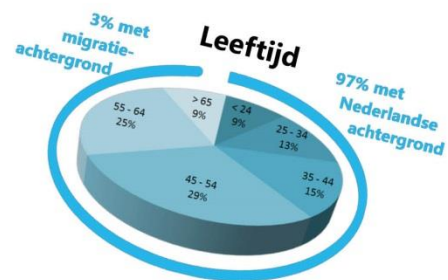
Onderzoekspopulatie

638 journalisten

Medium

- 50% print medium
- 18% internet
- 17% TV
- 12% ander medium
- 3% radio

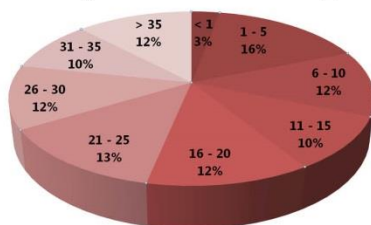
Waarvan

- 61% dit doet als redacteur/verslaggever vs. 39% als fotograaf, cameraman of camjo.

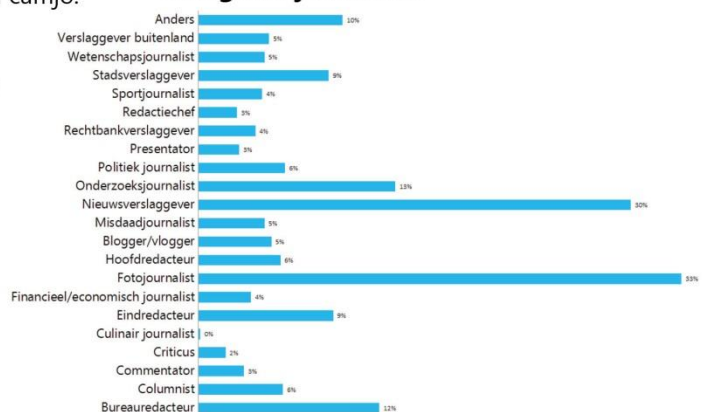
En

- 63% als freelancer vs. 37% met een vast dienstverband.

Aantal jaren werkervaring

Categorie journalist

Gefinancierd door: Nederlandse Vereniging van Journalisten, Stichting Persvrijheidsfonds, Stichting Democratie & Media, Stimuleringsfonds voor de Journalistiek en KIM Forum voor reflectie op journalistiek. Met medewerking van Fontys Hogeschool Journalistiek Tilburg.

Een dreigend klimaat

Introductie

Er zijn veel redenen om bijzondere aandacht te besteden aan de positie van journalisten in onze open en vrije samenleving; in het bijzonder aan de vraag in hoeverre journalisten onder druk staan bij hun vrije nieuwsgaring en verslaglegging. Allereerst omdat een onafhankelijke journalistiek een onmisbare rol vervult in onze democratische rechtsstaat. Berichtgeving over de werking van onze democratie op Europees, nationaal, regionaal en lokaal niveau en de interactie met andere staatsinstellingen (zoals de onafhankelijke rechtspraak) is essentieel voor het beeld dat burgers hebben van de staat van hun publieke organisaties en hun interactie met de samenleving als geheel. De verkiezingen en referenda in de laatste jaren in Nederland, andere Europese landen en de wereld hebben laten zien dat de werking van het democratisch bestel afhankelijk is van de manier waarop de media en de journalistiek hun rol vervullen. Tegelijk zien we dat er vanuit de politiek en statelijke instituties veel druk wordt uitgeoefend op de journalist, die enerzijds van die instituties afhankelijk is om relevante informatie te verkrijgen, maar anderzijds een machtsfactor is als hij zijn journalistieke werk goed doet.

De onafhankelijke journalistiek is per definitie niet statelijk georganiseerd en functioneert binnen de private sector. Journalisten zijn afhankelijk van marktpartijen, zoals media(concerns), en werken in dienstverband of steeds vaker als kleine zelfstandigen. Door de uitbundige groei van de stroom informatie via internet worden de journalistieke nieuwsbronnen steeds diverser van aard. Vloggers en bloggers kunnen met eenvoudige middelen het nieuws domineren. De aandacht van afnemers van nieuws verspreidt zich meer en meer over een groeiende aantal nieuwskanalen. De positie van de journalist is daarmee kwetsbaar. Die kwetsbaarheid is niet alleen economisch van aard, maar ook maatschappelijk, als belanghebbenden journalisten onder druk zetten om invloed uit te oefenen op hun werk. Dat beschadigt onafhankelijke journalisten in hun essentiële maatschappelijke functie.

Het is in dit spanningsveld dat de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) ons gevraagd heeft te onderzoeken hoe het staat met de bedreiging van journalisten in Nederland en wat mogelijke maatregelen zijn om hun positie te versterken.

Bestaand onderzoek

Het laatste onderzoek naar bedreigingen van Nederlandse journalisten, uitgevoerd door Bovenkerk & Odekerken (2009), was gericht op journalisten die weerstand ervaarden in wijken als de Graafsewijk, Slotervaart en Kanaleneiland.¹ Op basis van een enquête onder 690 journalisten en verschillende interviews constateerden de onderzoekers toen dat wat er in wijken gebeurt, buitengewoon ergerlijk is en dat het niet ondenkbaar is dat de situatie nog zal verslechteren. Toch stelden ze ook vast dat het gevaar voor de persvrijheid niet overdreven moest worden: de bedreigingen maakten het werk van journalisten in de wijk niet onmogelijk.

Ook Bovenkerk e.a. (2005) deden al eerder wetenschappelijk onderzoek naar bedreigingen van Nederlandse journalisten en de gevolgen daarvan. Destijds was het echter moeilijk om de factor zelfcensuur in kaart te brengen. In de antwoorden op de schriftelijke enquête onder 483 journalisten kwamen die niet veel verder dan dat zij toegaven dat zij de bedreigingen vervelend vonden, maar dat ze zich niet in hun werk belemmerd voelden.²

De Volkskrant publiceerde begin maart 2017 de resultaten van een enquête onder 30 vrouwelijke opiniemakers. Daaruit kwam naar voren dat twee op de drie vrouwen last heeft van online-bedreigingen; het gaat daarbij om berichten als: 'Jij zou eens moeten worden verkracht' of 'Ik weet waar je woont, hoer!'. Een ruime meerderheid van de ondervraagden antwoordde weleens uit angst

---

¹ Bovenkerk, F. & Odekerken, M.W.A. (2009). *Rot op met die camera*. Zie voor een verslag van het onderzoek <https://www.nvj.nl/nieuws/%E2%80%98rot-camera%E2%80%99>.

² Bovenkerk, F. e.a. (2005). *Bedreigingen in Nederland*. Augustus: Amsterdam.

voor reacties te twijfelen of ze haar mening over een bepaald onderwerp wel moest opschrijven (Brandenburg -Van den Ven, 2017; Linneman & Melchior, 2017).³

Hoe is het eigenlijk gesteld met de persvrijheid? Het Committee to Protect Journalists (2017) doet verslag van verschillende zorgwekkende ontwikkelingen in de persvrijheid, zoals staatscensuur, het gevangen zetten van criticasters, de technologie die wordt ingezet om hen te volgen en te monitoren en de verwarring die propaganda en nepnieuws zaaien (Brandenburg-Van den Ven, 2017b).⁴

Medio april 2017 kwam de Raad van Europa met de resultaten van een enquête onder 940 journalisten. Hieruit bleek dat Europese journalisten vaak te maken hebben met geweld, bedreigingen en zelfcensuur. 28 van de 47 landen die lid zijn van de Raad van Europa, beschermen hun journalisten onvoldoende tegen geweld en bedreigingen. De onderzoekers constateerden een toenemend aantal meldingen van fysieke bedreigingen in 17 lidstaten waar de omstandigheden voorheen nog bevredigend waren.⁵

Op de jaarlijkse *World Press Freedom Index* van Reporters Sans Frontières (RSF), gepubliceerd op 26 april 2017, staat Nederland op de vijfde plaats van de 180 landen met de grootste persvrijheid. In 2016 stond Nederland nog op de tweede plek. De onderzoekers concluderen dat persvrijheidsschendingen, mede als gevolg van het gebruik van geweld, niet alleen voorkomen in landen met een autoritaire of dictatoriaal regime, maar nu ook in democratieën onder vuur ligt.⁶

In een ander rapport van House of Freedom (2017) wordt Nederland gecategoriseerd als land waar sprake is van een vrije pers. Van de 42 Europese landen staat Nederland op nummer 2.⁷ Maar ook dit rapport benadrukt dat de persvrijheid in democratieën onder druk staat. De wereldwijde persvrijheid daalde in 2016 tot het laagste niveau in de afgelopen dertien jaar als gevolg van nieuwe bedreigingen van journalisten en mediaorganisaties in democratieën en nog meer onderdrukking van onafhankelijke media in autoritaire geregeerde landen als Rusland en China.

Hoewel Nederland een hoge plaats inneemt, wordt de persvrijheid ook hier op uiteenlopend manieren bedreigd. De *Persvrijheidsmonitor 2016* refereert aan serieuze kwesties, zoals 'het ontbreken van een wettelijke regeling voor journalistieke bronbescherming, het weren van journalisten van politieke bijeenkomsten, het zó frequent procederen tegen journalisten dat media niet meer durven te publiceren en diverse incidenten met geweld en bedreigingen'.⁸

Enkele recente incidenten

In het buitenland hebben zich vreselijke gebeurtenissen voorgedaan, zoals de aanslag op de redactie van het satirische weekblad Charlie Hebdo en de aanslagen in Denemarken op cartoonisten, kranten en een debatcentrum. Enkele recente voorbeelden van bedreigingen in Nederland zijn de seksuele intimidatie van vrouwelijke journalisten naar aanleiding van de oproep aan GeenStijl-lezers om seksistische commentaar te geven op een foto van Volkskrant-journaliste Loes Reijmer en de zwijgdeal die de Nationale Politie De Telegraaf aanbood om in ruil voor ander nieuws niet te schrijven over asielcriminaliteit. Eind april 2017 weigerde VVD-voorzitter Henry Keizer journalisten van Follow the Money en PownNed op een persconferentie, maar ook eerder werden journalisten door de politiek (Wilders en DENK) geweerd. Velen zullen zich verder nog de inval van Tarik Z. in het gebouw van de NOS her-

---

³ Linneman, E. & Melchior, M. (3 maart 2017). 'Zo gaan vrouwelijke opiniemakers om met online haat en intimidatie', De Volkskrant; Brandenburg- Van den Ven (5 mei 2017). 'Kranten roepen op tot boycot GeenStijl'. Geraadpleegd op <https://www.villamedia.nl/artikel/kranten-roepen-op-tot-boycot-geenstijl>.

⁴ Brandenburg-Van de Ven (25 april 2017). 'CPJ publiceert rapport over het nieuwe gezicht van censuur'. Geraadpleegd op <https://www.villamedia.nl/artikel/cpj-publiceert-rapport-over-het-nieuwe-gezicht-van-censuur>; Committee to Protect Journalists (2017). *Attacks on the press: the new face of censorship*.

⁵ Council of Europe (2017). 'Unwarranted interference, fear, selfcensorship'. Geraadpleegd op <http://www.coe.int/en/web/human-rights-channel/world-press-freedom-day-2017>.

⁶ Reporters Sans Frontières (2017). *World Press Index*. Geraadpleegd op <https://rsf.org/en/ranking>.

⁷ House of Freedom (2017). *Freedom of the press 2017*. Geraadpleegd op http://files.smart.pr/40/ce437029ad11e786950fd80f6afcc4/FH_FOTP_2017Report_Final.pdf.

⁸ 'Persvrijheidsmonitor 2016'. Geraadpleegd op <http://www.persvrijheidsfonds.nl/persvrijheidsmonitor/>.

inneren. Andere voorbeelden die veel media-aandacht kregen, zijn de bedreigingen aan het adres van de hoofdredacteur van Zaman Vandaag en de columnist Ebru Umar, die werd vastgehouden op het Turkse consulaat. Verschillende bladen (zoals de Revu, Panorama en Elsevier) kregen te maken met fysieke bedreigingen waarbij bedreigd wordt met juridische procedures. Consumentenprogramma's zoals Kassa en Radar moeten forse budgetten reserveren om juridische procedures te pareren. Hetzelfde geldt voor onderzoeksredacties en individuele (freelance) journalisten die bedrijven of kapitaalkrachtige personen op de korrel nemen, zoals de onderzoeksjournalist Peter Olsthoorn, die het reilen en zeilen van Telecombedrijf Pretium tegen het licht wilde houden en een reeks procedures tegen zich aangespannen zag.

Het zijn stuk voor stuk voorbeelden van incidenten waaruit blijkt dat ook in Nederland de persvrijheid serieus onder druk kan staan. Een reden dus om ons af te vragen hoe het nu eigenlijk zit met de ernst van de bedreigingen van Nederlandse journalisten en in het bijzonder met het gevaar daarvan voor de persvrijheid. Het vermoeden bestaat dat de bedreigingen de laatste jaren ernstiger zijn geworden. Journalisten zouden in sommige situaties bepaalde dingen liever niet meer zeggen of zelfs helemaal niet meer publiceren. Ze voelen zich niet langer veilig en passen zich aan. In dit onderzoek wordt gekeken in hoeverre er onder journalisten een cultuur van angst heerst. Zijn ze terughoudender geworden voor het behoud van consensus? En belangrijk: wat kunnen we eraan doen om hen beter te beschermen?

De opzet van het onderzoek

In dit onderzoek wordt stilgestaan bij verschillende vormen van bedreigingen en de gevolgen daarvan voor de persvrijheid:

1. fysieke bedreigingen (zoals face-to-face-bedeigingen als duwen en slaan)
2. bedreigingen via social media (zoals Twitter of Facebook)
3. juridische bedreigingen (bijvoorbeeld met juridische procedures)

Onze onderzoekspopulatie bestaat uit Nederlandse journalisten, werkzaam in Nederland of in het buitenland. We halen verschillende bekende incidenten op en zetten een enquête uit onder journalisten. De enquête verspreiden we via verschillende organisaties: de Nederlandse Vereniging van Journalisten (via een banner op Villamedia), het Genootschap van Hoofdredacteuren en de Vereniging van Onderzoeksjournalisten. In totaal stellen we de journalisten 43 vragen: algemene vragen over hun achtergrondkenmerken en vragen over bedreigingen (de frequentie, de aard, de categorie en de gevolgen ervan). Ook geven we hun de gelegenheid om concrete ervaringen en commentaar toe te voegen. 638 journalisten hebben de enquête ingevuld, wat erop duidt dat het onderwerp bij hen leeft.

We spreken daarnaast nog met 16 journalisten over recente incidenten (cases) die in het nieuws zijn geweest. In deze gesprekken vragen we naar de incidenten die zij hebben meegemaakt, waarbij we ingaan op de frequentie, aard, categorie en gevolgen ervan. Centraal staat de manier waarop zij bedreigingen ervaren en welke consequenties dit heeft (gehad) voor hoe ze nu hun beroep bedrijven.

Tenslotte doen we onderzoek naar bestaand materiaal waarbij we bij het Openbaar Ministerie, de Nationale Politie en de Raad voor de rechtspraak cijfers opvragen over de omvang van de journalistieke aangiftes in Nederland. Ook maken we een overzicht van enkele opvallende bedreigingen die sinds 2010 de media hebben gehaald. We beginnen met dit overzicht.

Een overzicht van opvallende bedreigingen in de media⁹

9 februari 2010

Dagblad De Gelderlander heeft besloten een interview met de familie van een verdachte van een dodelijk scooterongeval in Nijmegen niet te publiceren, na bedreiging van de journalist en een redactiechef. De krant publiceerde dat artikel uiteindelijk niet, omdat de moeder en zus hun medewerking introkken. Dit zou volgens de krant echter geen verband hebben met de bedreiging zelf.

Bron: De Gelderlander

24 februari 2011

De VARA heeft een cartoon van Adriaan Soeterbroek van de opiniesite Joop.nl verwijderd na bedreigingen tegen omroepmedewerkers. Op de spotprent wordt het plan van de PVV om een ‘tuigdorp’ op te richten vergeleken met nazipraktijken.

Bron: Villamedia

29 februari 2012

NRC-journaliste Jannetje Koelewijn en haar man worden na een artikel over de gezondheidssituatie van prins Johan Friso met de dood bedreigd.

Bron: Villamedia

8 november 2012

Mariska Orbán-de Haas, hoofdredacteur van het Katholiek Nieuwsblad, duikt onder omdat ze met de dood is bedreigd na een column van Luuk Koelman.

Bron: NU.nl

26 april 2013

Peter R. de Vries werd aan zijn deur met de dood bedreigd door Willem Holleeder.

Bron: RTL Nieuws

9 augustus 2014

Tijdens een anti-ISIS-betoging in Den Haag zijn verschillende journalisten met geweld geconfronteerd. Video-journalist Ernst Lissauer werd belaagd door ISIS aanhangers die de betoging verstoren. Zijn camera werd vernield. Ook een cameraman en een verslaggever van Telegraaf TV werden tijdens de rellen door deze pro-ISIS groep aangevallen. Zij moesten uitwijken naar een veiliger plek.

Bron: De Telegraaf

2014

De leiding van motorclub No Surrender heeft de redactie van weekblad Panorama bedreigd. Twee kopstukken van No Surrender zouden hoofdredacteur Frans Lomans tegen zijn zin een contract hebben laten tekenen waarin staat dat verslaggever Mylène de la Haye niet meer mag publiceren over de motorclub.

Bron: NRC Handelsblad

23 juni 2014

Arabist en journalist Rena Netjes werd vastgehouden in Egypte en beschuldigd van samenzwering met terroristen in Egypte. Ze is bij verstek veroordeeld tot tien jaar cel.

Bron: NRC Handelsblad

---

⁹ Voor overige incidenten verwijzen wij naar de Persvrijheidsmonitor 2016 en naar <https://www.villamedia.nl/persvrijheid/onderwerp/bedreiging>.

29 januari 2015

De inval van scheikundestudent Tarik Z. in het gebouw van de NOS, waarbij hij met een nepvuurwapen dreigde en zendtijd eiste. Hij is veroordeeld tot 2,5 jaar cel, waarvan de helft voorwaardelijk.
Bron: NOS

18 april 2016

Journalisten van Eén vandaag en Avro/Tros moeten van de rechter een miljoenschade betalen, omdat hun uitzendingen over Terumo-injectienaalden niet deugen.
Bron: Trouw

24 april 2016

Columniste Ebru Umar werd gearresteerd in Turkije vanwege kritische tweets aan het adres van Erdogan. Vervolgens werd ze vrijgelaten, waarna ze landarrest kreeg dat later werd ingetrokken.
Bron: Trouw

28 juli 2016

Turkije wil tientallen journalisten van de krant Zaman laten oppakken. Collega's van de Nederlandse editie Zaman Vandaag (waaronder hoofdredacteur Mehmet Cerit) voelen zich bedreigd en vrezen ook op de Turkse opsporingslijst te belanden.
Bron: BN/De Stem

9 september 2016

Filmploeg van Hart van Nederland bedreigd in de Zaandamse wijk Poelenburg toen ze een reportage maakte over overlast en intimidatie.
Bron: RTL

2 oktober 2016

Fotograaf Jeroen Oerlemans doodgeschoten in Libië. Oerlemans zou zijn geraakt door een sluipschutter van IS. Oerlemans had een kogelwerend aan, maar de kogel raakte hem langs de zijkant daarvan in zijn hart.
Bron: NRC Handelsblad

9 november 2016

In een kort geding tegen onderzoeksjournalist Peter Olsthoorn wordt geëist dat hij onmiddellijk moet stoppen met het publiceren van artikelen over Pretium.
Bron: NRC Handelsblad

9 december 2016

Oud-crimineel en misdadajournalist Martin Kok is donderdagavond in de Noord-Hollandse plaats Laren doodgeschoten.
Bron: NU.nl

20 december 2016

Okke Ornstein werd vastgehouden in Panama. Dit was het gevolg van een oude veroordeling wegens smaad en laster naar aanleiding van een stuk over fraude van verdachte zakenmannen. Hij kreeg gratie.
Bron: De Volkskrant

10 januari 2017

Rechtbankjournalist Chris Klomp heeft dinsdag zijn persoonlijke Twitter-account (tijdelijk) gesloten na anonieme dreigementen.
Bron: Villamedia

1 februari 2017

Telegraaf-verslaggever Bart Mos en -hoofdredacteur Paul Jansen zijn gedagvaard door Loterijverlies.
Bron: Villamedia

28 februari 2017

Wilders boycot RTL na het publiceren van een interview met zijn broer. De PVV-leider noemt de journalisten van RTL Nieuws 'laaghartig tuig' na publicatie van een kritisch interview met Wilders' oudere broer Paul. Hij zegt het RTL-debat af.

Bron: NRC Next

8 maart 2017

Journalist wordt bij een bijeenkomst van de politieke partij DENK weggestuurd.

Bron: Villamedia

14 maart 2017

AD-columniste Fidan Ekiz wordt bedreigd via Twitter en e-mail na een kritische column over het Turks-Nederlandse diplomatieke conflict.

Bron: Algemeen Dagblad

24 maart 2017

Asha ten Broeke uitte op Twitter en in de Volkskrant kritiek op Thierry Baudet en kreeg te maken met bedreigingen.

Bron: De Volkskrant

27 maart 2017

Blogger Anne Fleur Dekkers werd bedreigd nadat een onjuist bericht over haar werd gedeeld op Facebook.

Bron: NRC Handelsblad

28 april 2017

Tijdens een persgesprek op uitnodiging van VVD-partijvoorzitter Henry Keizer: bijna alle journalisten die zich bij het hek van het hoofdkantoor van Facultatieve Media in Den Haag meldden, mochten naar binnen. Alleen Eric Smit en Kim van Keken van Follow the Money en een ploeg van PowNed moesten buiten blijven.

Bron: NOS

1 mei 2017

De Nationale Politie heeft De Telegraaf gevraagd niet te schrijven dat het korps de krant onjuist informeerde over het registreren van criminaliteit onder asielzoekers. Dat meldt De Telegraaf zelf. In ruil beloofde de politie ander nieuws en een exclusief interview met korpschef Erik Akerboom.

Bron: Villamedia

5 mei 2017

Schrijver en columnist Özcan Akyol werd in de Turkse stad Kayseri belaagd door een groep mannen. Ze jaagden hem en de Nederlandse cameraploeg waarmee hij op pad is, weg van het plein, dreigend met hun schoenen en broekriemen in de handen. De plaatselijke politie moest ingrijpen.

Bron: Algemeen Dagblad

5 mei 2017

Digitale haat tegen vrouwelijke journalisten in Nederland. De Volkskrant en NRC Handelsblad hebben een pamflet gepubliceerd waarin bedrijven die adverteren op de websites GeenStijl en Dumpert wordt gevraagd zich terug te trekken. Directe aanleiding is een oproep aan GeenStijl-lezers om seksistische commentaren te geven op een foto van Volkskrant-journaliste Loes Reijmer.

Bron: NOS

16 juni 2017

Journalist Özcan Akyol wordt opnieuw bedreigd na een documentairereeks over toerisme in Antalya: 'De neven van Eus'. De situatie is geëscaleerd.

Bron: De Volkskrant

De frequentie en soort bedreigingen

Van de 638 journalisten die onze enquête hebben ingevuld, hebben 392 (61%) de afgelopen jaren in hun beroepsuitoefening weleens te maken gehad met bedreigingen. Bij 137 van hen (43%) komen de bedreigingen jaarlijks voor, bij 88 minder vaak (27%), bij 71 maandelijks (22%), bij 23 wekelijks (7%) en bij 2 dagelijks (1%). De bedreigingen worden ook regelmatig herhaaldelijk (gedurende een langere periode) en buiten werktijd geuit.

Journalisten hebben ervaring met verschillende vormen van bedreiging: fysieke, via social media en juridische bedreigingen. Bij 259 van de respondenten (81%) komen fysieke bedreigingen het vaakst voor. Daarna volgen juridische bedreigingen, bij 138 van de journalisten (43%), gevolgd door dreigementen via social media (bij 75 journalisten, 23%). 52 journalisten (16%) antwoorden ook andere bedreigingen te hebben ervaren, zoals: ‘verbale agressie’, ‘intimidatie’, ‘laster’ en ‘reputatiebedreigingen (geen werk meer krijgen)’.

De ervaringen met bedreigingen

De meeste journalisten vertellen opvallend open over hun ervaringen. Dit is wat minder het geval bij misdaadverslaggevers, vanwege actuele bedreigingen en de waarborg van hun veiligheid. Wat vertellen de journalisten ons zoal? Ze melden dat ze op straat worden achtervolgd, nageroepen worden met ‘Jij moet klappen krijgen!’ en dreigemails ontvangen. Ook worden ze meer dan eens intimiderend gebeld op hun privénummer, waarbij niets wordt gezegd, wordt bedreigd waarbij details uit hun privéleven worden gebruikt of wordt gezegd: ‘Als je langskomt, ligt de honkbalknuppel klaar en staat de herdershond te wachten.’ Of ze ontvangen op social media berichten met privégegevens, foto’s en teksten als: ‘Je wordt ergens in een koffer aangetroffen’ en ‘Ik moet je niet ergens tegenkomen’.

Een concreet voorbeeld van fysieke bedreigingen betreft een columniste die veel heeft geschreven over Erdogan:

‘Er was ingebroken in mijn huis. Op de muur stond gekliederd ‘Hoer’ en ‘Wij zijn Marokkanen’. Als er rellen zijn, dan zeggen ze: “Jou krijgen we nog wel”. De allerergste vorm is me vorig jaar overgekomen, dat het Turkse consulaat een kliklijn had opengesteld, dat ik ben aangegeven omdat ik toevallig columns en tweets de wereld in had gestuurd en dat ik in ruil voor mijn woorden die ik geuit heb, wat mijn vak is, bedreigd werd met een gevangenisstraf en met de beroving van mijn vrijheid.’

Een hoofdredacteur heeft intensief te maken gehad met bedreigingen via social media:

‘De bedreigingen kwamen naar aanleiding van een artikel over de aanslag op een nachtclub in Orlando. Ik ben op internet uitgemaakt voor iemand die de profeet laat beledigen. Het was niet mijn artikel, maar ik heb het wel geplaatst. Eén van mijn columnisten had het geschreven. De strekking was dat de profeet zo barmhartig is, dat hij geen moeite had gehad met homoseksuelen als hij nu zou leven. Dat had ik niet moeten publiceren, vonden velen. Ook de Turkse media hebben er werk van gemaakt. Ik heb hier de voorpagina van de Turkse mainstream media mee gehaald. Ik ben onderwerp geweest van een talkshow in Turkije. Naar aanleiding van dit allemaal ben ik zwaar bedreigd: “Geen recht meer om te leven, afvallige. Er wordt een fatwa over je uitgesproken. Je moet onthoofd worden”.’

Ook horen we over juridische bedreigingen, zoals van een onderzoeksjournalist:

‘Er wordt met juridische stappen bedreigd om publicatie tegen te gaan. Ook heb ik wel eens een deurwaarder aan de deur gehad (op mijn huisadres), die me hoofdelijk aansprakelijk stelde voor een schade van 1,5 miljoen euro als er tóch gepubliceerd werd.’

Bij sommige journalisten gaat het om rechtszaken die jarenlang voortsliepen.

Andere bedreigingen waarover journalisten vertellen, gaan over situaties waarin hun het werk onmogelijk wordt gemaakt: ze worden bijvoorbeeld geweigerd bij (politieke) demonstraties of door collega-journalisten niet meer gevraagd voor programma's. De eerder al genoemde columniste:

'De kans om je werk te doen wordt je [ontnomen] als journalist die niet de Groen-Linkse partij ophemelt en die ook de andere kant van het politieke spectrum wil horen, wil belichten en met respect bejegend.'

Een nieuwsverslaggever vertelt over zijn ervaring:

'De intimidatie in de gesprekken. Woordvoerders, persvoorlichters die niet meewerken en liegen en bedriegen. Of als justitie journalisten gaat verhoren als getuigen, dat vind ik wel heel erg vervelend. Ik had daar nooit heen moeten gaan. De journalistiek wordt aan banden gelegd door ministeries en de lokale overheid.'

Het doelwit van bedreigingen

Journalisten zijn zich ervan bewust dat ze te maken kunnen krijgen met bedreigingen als ze (kritisch) schrijven over gevoelige onderwerpen, zoals moordzaken, oplichterspraktijken, complotdenkers, kindermisbruik, de islam, Wilders, Erdogan, vluchtelingen en (liquidaties in) de onderwereld. Het zijn thema's waarvan journalisten vaak al van tevoren weten dat ze weerstand zullen oproepen. De bedreigingen zijn meestal gericht op bepaalde journalisten en hun collega's (redactie). Zo hebben sommige bedreigers het speciaal gemunt op vrouwen, zoals een nieuwsverslaggever vertelt:

'Ik heb het gevoel, in Nederlandse media meer nog dan in Amerikaanse media, dat je harder wordt aangevallen als je als vrouw een sterke mening hebt. Die indruk heb ik heel sterk. Sterke vrouwen in de media krijgen echt wel veel narigheid over zich heen. Vrouwen in Amerika hebben tegen mij daar weinig over gezegd, maar ik weet het wel heel duidelijk van Nederlandse vrouwelijke collega's, dat dat echt niet goed is. Ik heb het gevoel dat Nederland vrij ouderwets is in dat opzicht. Het hangt ook een beetje vanaf van de manier waarop: als ze zich in de ogen van de publieke opinie te dominant of te mannelijk opstellen, dan wordt dat afgekeurd.'

En een journalist die de enquête heeft ingevuld:

'Nou, wat ik vooral hoor en zie is dat kritische vrouwelijke journalisten veel nare reacties krijgen op Twitter, waaronder bedreigingen met seksueel geweld. Ik weet niet of zij daar echt terughoudend van worden, maar ik vermoed dat dat in elk geval een deel wel tegenhoudt. En dat het misschien vooral een preventieve werking heeft: dat de wat bescheidener vrouwen dingen niet durven, omdat ze al zien wat er bij anderen gebeurt.'

Naast vrouwen vinden journalisten ook dat journalisten met een (bepaalde) migratieachtergrond een mikpunt van bedreigingen zijn. Zo zegt een hoofdredacteur bedreigd te worden, net als zijn Turks-Nederlandse redacteuren, terwijl dit zijn collega's met een Nederlandse of Marokkaanse achtergrond niet gebeurt. Hij vertelt tevens dat ook adverteerders en het lezerspubliek het doelwit van bedreigingen kunnen zijn:

'Bovendien worden er adverteerders geïntimideerd; ik heb nu geen adverteerders meer, ze zijn allemaal weggegaan. Ik snap dat wel, adverteerders kunnen geen zaken

meer doen als ze bij ons adverteren. Ze maken het je vanuit de Turkse ambassade en ook het Turkse consulaat financieel heel moeilijk. Ook de abonnees worden onder druk gezet, er zijn heel veel abonnees verdwenen. Abonnees worden aangesproken als ze X [naam van de krant] ontvangen. Nu bieden we een digitaal abonnement aan, zodat mensen ons anoniem kunnen lezen. Ook zijn er abonnees die hun abonnement cash willen betalen, zodat we niet op hun bankafschriften staan. De uitgaven in België en Frankrijk zijn hierdoor al verdwenen, zij konden het financieel niet meer bolwerken. Wij zijn de laatste onafhankelijke X ter wereld.'

Ook de familieleden van deze hoofdredacteur hebben last van bedreigingen:

'Ze worden op de stukken van hun zoon gewezen door anderen: "Je zoon is een landverrader, weet je dat wel?''

De daders

In onze enquête hebben we journalisten gevraagd uit welke hoek de bedreigingen afkomstig zijn en daarbij geven ze het vaakst de volgende antwoordcategorieën aan: gewone burgers, jongeren en buurtbewoners en (familie van) verdachten/ veroordeelden. Ook is het antwoord vaak 'anders, namelijk...', waarbij ze de volgende soorten daders noemen:

'overheid' (lokaal/buitenland), 'politiek', 'persvoorlichters', 'burgemeester', 'geestelijke gezondheidszorg', 'beveiligers', 'politieagenten', 'militairen', 'omstanders', 'belanghebbenden', 'mensen met een migratieachtergrond waaronder jongeren en ouderen', 'stewards', 'mensen met een dubieuze achtergrond', 'ondernemers' en 'collega-journalisten'.

Een in het oog springende categorie vormen de bedreigingen van hogerhand, van mensen met een gezagspositie binnen de overheid en de politiek. Dat komt ook in Nederland voor, zoals blijkt uit de volgende opmerkingen uit de enquête:

'Een ministerie maakte aan alle betrokken partijen duidelijk dat ik het WOB-verzoek had ingediend, waardoor niemand mij meer te woord wilde staan.'

'Uit het circuit van de overheid: die dreigde 'stappen te ondernemen' als een bepaalde publicatie toch zou verschijnen. Persvoorlichting bijvoorbeeld.'

'"Je mag hier geen foto's van maken", "We willen niet dat je dit online zet", "Ga weg." Of de politie dreigt ons in een 'persvak' om de hoek te zetten als we de agenten herkenbaar op de foto zetten (en dan heb ik het niet over geheimagenten of AT'ers). Of we worden op onwerkbaar afstand gezet, omdat een agent vindt dat de persfotograaf voor onrust zorgt bij omstanders of slachtoffers.'

Het kan ook gaan om de overheid en politiek in het buitenland, zoals in conflictgebieden in Israël, Jeruzalem, Turkije en Nicaragua:

'Het Israëlsche leger gebruikt vaak geweld tegen journalisten, zoals door geluidsgrenaten en traangas in een groep journalisten te gooien, zowel op de Westelijke Jordaanoever als in Jeruzalem. Toegang tot wat dan ook kan op elk moment worden ontzegd. Dreigingen met getrokken wapens als intimidatie. Ook als je zichtbaar een kogelvrij vest met daarop de letters 'Pers' draagt, betekent dit lang niet altijd dat je ontzien wordt.'

‘Overheid, buitenland, sloot me drie dagen op, wat bedreigend was, en gooide me het land uit. Reden me door nachtelijke bergen met agressieve militairen en dito muziek. Staat, buitenland, vervolgt mij om mijn werk.’

‘Omdat ik kritisch schrijf over sommige regimes, ben ik niet meer welkom in alle landen waarover ik graag schrijf. Als ik me toch bij de grens meld voor bijvoorbeeld een transitvisum, kunnen de douaniers soms agressief reageren, als ze me (moeten) weigeren.’

In de gesprekken noemen de journalisten de volgende daders: complotdenkers, bedrijven, motorbendes, (top)criminelen, gedetineerden, PVV-aanhangers, Marokkaanse of Turkse jongeren, Erdogan-aanhangers, extreem links, woordvoerders in dienst van de overheid en ook collega-journalisten.

De motieven

De motieven voor de bedreigingen zijn de journalisten duidelijk: het zijn uitingen van frustratie en boosheid. Ook hebben ze veelal een instrumenteel karakter: de daders proberen doelgericht een publicatie of uitzending te voorkomen of een rectificatie af te dwingen: *‘Ze proberen je monddood te maken’*. Een misdaadverslaggever:

‘Als misdaadjournalist kom je aan de drie verworvenheden van mensen: 1. vrijheid, 2. geld en 3. reputatie, soms aan alle drie tegelijk. Dat zorgt ervoor dat mensen daar nogal eens heftig op reageren.’

Bij (onopgeloste) misdaadzaken kunnen de bedreigingen ook tot doel hebben te voorkomen dat de journalist achter (meer) feiten komt en deze vervolgens naar buiten brengt.

Een onderzoeksjournalist signaleert een relatie tussen de bedreiging en de categorie daders:

‘In gevallen van artikelen over oplichters: ze willen bijna altijd hun frustratie en machteloosheid uiten. Ook wel eens vertoon van macht. Als ze beseffen dat er geen gehoor is voor hun streven om de publicatie te verhinderen, dan volgt een soort wanhoopspoging in de vorm van een dreigement. Vaak telefonisch. Persvrijheid wordt wel eens niet goed begrepen, sommige mensen weten niet dat je heel vrij bent om te publiceren wat je wilt. In stukken over zware misdaad werden de dreigementen vaak anders geuit. Daar proberen ze heel subtiel om jou als journalist angst in te boezemen. Zinnen als: “Als ik mijn verhaal en belang niet goed genoeg kwijt kan in je stuk, zijn de gevolgen voor jou.” Er is dus een verschil tussen de dreigementen van oplichters en die van zware criminelen.’

Georganiseerd karakter

Sommige journalisten melden dat de bedreigingen ook een georganiseerd karakter kunnen hebben, bijvoorbeeld bij fysieke bedreigingen. Zo vertellen misdaadverslaggevers over gedetineerden die medegedetineerden benaderen om hen te liquideren. Het gaat hier om serieuze gevallen. Ook bedreigingen via social media zijn volgens sommigen in zekere zin georganiseerd, omdat de daders deel uitmaken van een grotere groep. Zo zegt een nieuwsverslaggeefster:

‘Soms heb ik een beetje het idee dat het georganiseerd is, bijvoorbeeld met al die Twitteraccounts. Mij was bekend dat de man die mij bedreigde met [het noemen van] mijn huisadres wel een behoorlijke following had.’

En een rechtbankjournalist vertelt over een vaste club bedreigers die achter elkaar gaan staan:

‘Het zijn mensen die in de complotoek zitten, die zijn vrij hardnekkig al acht jaar bezig. Deze groep is vooral bezig met kindermisbruik; die mensen zijn ervan overtuigd dat de top van Nederland bestaat uit een soort pedo-elite, die targetten vooral misdaadjournalisten, omdat zij menen dat wij in dienst van de overheid allerlei misbruik verzwijgen. Volgens mij bestond die groep altijd al, maar in een online-tijdperk hebben ze ook allerlei weblogs.’

De context van de toenemende bedreigingen

De toenemende bedreigingen zien journalisten veelal als gevolg van ontwikkelingen in de huidige journalistiek, zoals de online-journalistiek: burgerjournalisten kunnen via social media alternatieve feiten verspreiden. Ook zijn journalisten veel zichtbaarder geworden, waardoor de drempel voor het uiten van bedreigingen lager is geworden. Andere genoemde factoren zijn de undercoverjournalistiek en de verzelfstandiging van de journalistiek: er zijn meer freelancers, zonder beschermende poortwachters als een secretaresse of baas.

De meeste journalisten met wie we praten, zijn kritisch over de huidige journalistiek en beseffen dat deze onder druk staat. Volgens hen zijn er genoeg thema's voor een interne discussie en is het belangrijk om kritisch te blijven. Enkele knelpunten die we te horen krijgen:

- de conflictgerichte en negatieve insteek van de journalistiek,
- de snelheid en gejaagdheid ervan, waardoor er weinig tijd is om dingen uit te zoeken,
- het krampachtige vasthouden aan het idee van neutraliteit en objectiviteit,
- het toegeven aan populisme waarbij ideeën vrij kritiekloos worden overgenomen,
- de commerciële belangen van redacties om over bepaalde onderwerpen te publiceren (gerelateerd aan het onderhouden van een netwerk),
- de grote diversiteit in kwaliteit,
- het toenemende belang van kwantiteit (het aantal abonnees en hoe vaak je wordt uitgenodigd) en
- de borstklopperij bij redacties.

We merken dat er ook sprake is van een onderlinge strijd tussen journalisten, waarbij de ene groep (rechts) van mening is dat de andere groep (links) zich te veel laten leiden door de overheid en wegkijkt of dingen verzwijgt. ‘Rechts’ zou hiervan het slachtoffer zijn, omdat het wordt genegeerd en daarmee geen platform heeft. ‘Links’ brengt daartegenin dat ‘rechts’ met dat verwijt het publiek beïnvloedt en de journalistiek ‘framet’ als minder geloofwaardig. Tot slot heeft ook de recente GeenStijl-kwestie tot beroering geleid.

Daarnaast noemen journalisten verschillende maatschappelijke ontwikkelingen die invloed hebben, zoals de polarisatie, het verhitte politieke klimaat, de komst van andere thema's en de toenemende gevoeligheid van onderwerpen. Ook genoemd wordt de toegenomen ongeremdheid van burgers, het feit dat zij geld hebben om juridische procedures aan te spannen en dat zij steeds hogere eisen stellen: alle details moeten precies kloppen. Over deze hoge eisen zegt een misdaadverslaggever:

‘Ook stelt de kijker steeds hogere eisen, ze willen meer worden geïnformeerd, de consument wil diepgaande verhalen, dat man en paard worden genoemd. Die verhalen waar je in het verleden mee weg kwam door het gewoon genuanceerd te brengen, dat kan niet meer: je moet wel echt gewoon met gedegen informatie komen en man en paard noemen’.

De impact van de bedreigingen

Het onderwerp bedreigingen houdt journalisten bezig en ze nemen het serieus. De schade ervan is zowel materieel als immaterieel. 21 (9%) van de 237 journalisten die te maken hebben gehad met fysieke bedreigingen, hebben fysiek letsel opgelopen en bij 5 journalisten (2%) was dit aanleiding voor ziekenhuisopname. Van 71 journalisten (30%) is materiaal (zoals voertuig of camera) vernield. De andere 140 journalisten (59%) geven antwoorden als ‘geen enkele schade’ en ‘vooral psychische schade’, zoals stress, angst en slapeloosheid. De bedreigingen kunnen het leven van een journalist op zijn kop zetten, zoals in het geval van de columnist:

‘Ik ben vorig jaar april vertrokken uit mijn huis in Amsterdam, ik ben nooit meer teruggegaan naar dat huis en een week later ben ik vertrokken uit mijn huis in Turkije. In een week tijd is mijn hele bestaansgrond onder mijn voeten uit gehaald, op een idiote wijze, om helemaal niets. Voor mij zijn de gevolgen van bedreigingen dat mijn hele leven anders is. Ik zeg het maar zo: ik heb het nu heel goed, toen ik terugkwam uit Turkije, was ik een soort spook. Je hebt die kaders van je leven. Die waren helemaal weg, maar die heb ik nu weer terug. Het gaat nu zo goed met me, maar ik begin te beseffen wat ik nu heb meegemaakt.’

Van de 70 journalisten die via social media bedreigd zijn, zijn de incidenten bij 10 (14%) aanleiding geweest om een video, foto of artikel te verwijderen; bij 8 om hun account te sluiten (11%), bij 8 (11%) hebben externen hun account gesloten en bij 1 journalist (1%) hebben externen het item geblokkeerd. Het merendeel (43, 61%) geeft als antwoord ‘anders, namelijk...’ en meldt ‘geen schade’ of ‘het confronterend te vinden’, ‘het te negeren’ en ‘vervelende mensen te blokkeren’. En van de 113 journalisten die met juridische bedreigingen te maken kregen, antwoorden 36 (32%) vooral schade te hebben ondervonden door de tijd en de kosten van juridische procedures. Een tweetal opmerkingen hierover uit de enquête:

‘Weken van mijn tijd en duizenden euro's juridische kosten en tienduizenden euro's gemiste inkomsten.’

‘Veel tijd kwijt aan voorbereiding. Werkgever heeft meer dan 60.000 uitgegeven aan advocatenkosten.’

Bij 18 journalisten (16%) hebben de juridische bedreigingen geleid tot een publicatieverbod en bij 3 (3%) tot een te betalen schadevergoeding. De meeste journalisten (56, 50%) geven als antwoord ‘anders, namelijk...’, waaronder ‘geen schade’, ‘het ervaren van spanning’, ‘het moeten wissen van materiaal’ of ‘boycot zodat je je werk minder goed kan doen’.

Uit de gesprekken met journalisten wordt duidelijk dat de bedreigingen hun niet in de koude kleren gaan zitten, zoals bij een onderzoeksjournalist:

‘Ik heb me heel behoorlijk onveilig gevoeld. Je gaat je publicatie nog eens nalezen. Discussies in huiselijke kring. Leidt tot spanningen in relaties, absoluut.’

En een misdaadverslaggever:

‘Ik ben al vaak in situaties gekomen waarin ik door het oog van de naald ben gekropen en je geluk kan ook een keer op zijn natuurlijk. 90% is harstikke leuk, maar nu zit ik net in een periode waarin wat actuele dingen spelen, waardoor je elke keer weer in een soort tijgerkooi stapt. Je kan wel heel ervaren zijn en denken dat je alles onder controle hebt, maar je weet nooit wat er nog gaat gebeuren.’

Het heeft vooral impact wanneer er in de bedreigingen gezinspeeld wordt op details uit iemands privé-leven, bijvoorbeeld als de bedreigers zeggen te weten waar de journalist woont en hoeveel kinderen die heeft, wat zowel diens privacy als werkplezier aantast. Niet alleen hebben de bedreigingen invloed op de journalisten zelf, maar ook op hun naaste omgeving, zoals partners, kinderen, ouders of collega's. Die maken zich zorgen en waarschuwen hen met: 'Kijk uit', 'Doe voorzichtig' of zeggen 'Dat ze helemaal moeten stoppen'. Een onderzoeksjournalist zegt hierover:

'Mijn ouders, ooms, tantes etc. hebben wel honderd keer gezegd: "Stop er eens mee".'

Gevolgen voor de persvrijheid

De bedreigingen hebben veel impact op het leven en vooral het werk van journalisten. Van de 237 journalisten die aangeven fysieke bedreigingen of geweld te hebben ervaren, zijn bij 89 (38%) de incidenten reden geweest om de reportage af te breken. In 2009 waren dit er 108 van de 690 ondervraagden (20%): het gaat sinds 2009 dus om een toename van 90%. Voor 74 journalisten (32%) zijn de incidenten reden geweest om bepaalde locaties en wijken te vermijden. In 2009 betrof dat 134 journalisten (19,4%): ook hier dus een flinke toename sinds 2009, van 59%. Vergeleken met 2009 blijkt dat bedreigingen in 2017 een grotere belemmering zijn geworden voor de beroepsuitoefening.

De locaties en wijken in Nederland die journalisten vermijden, zijn:

'situaties waar massa's voetbalsupporters aanwezig zijn', 'rechtbanken waar het gaat over politiek gevoelige onderwerpen', 'woonwagenkampen', 'enkele straten in wijken in Den Haag, zoals de Schilderswijk, Transvaal en Duindorp', 'Gouda', 'volkswijken', 'bepaalde wijken in Utrecht (Kanaleneiland en Overvecht) Oss en Den Bosch'.

Twee journalisten vertellen ons dat ze bewust niet naar de demonstraties in Rotterdam zijn gegaan of plekken mijden waar veel Turkse Nederlanders komen, zoals moskeeën, koffiehuisen en bepaalde restaurants en supermarkten.

Daarnaast betreft het ook het buitenland, zoals Djibouti en Ghana. Verder antwoorden sommige journalisten dat ze wel de neiging hebben bepaalde plekken te vermijden, dit in de praktijk niet doen, maar wel voorzichtiger zijn geworden of zelfcensuur toepassen: *'Wel merk ik soms zelfcensuur op bepaalde onderwerpen (Rusland, Oekraïne, Israël, zwarte piet)'.*

Bij 24 journalisten (36%) hebben bedreigingen via social media of het nieuws daarover tot gevolg dat zij zich niet meer op social media uiten en kritische tweets mijden. Een verslaggever is er bijvoorbeeld mee opgehouden om naast zijn op feiten gerichte werk bij de krant, (opiniërende) tweets te plaatsen.

Bij juridische bedreigingen kunnen de dreigende financiële kosten aanleiding zijn voor zelfcensuur, zoals blijkt uit het verhaal van een onderzoeksjournalist:

'Bij een juridische verantwoording komen advocaatkosten kijken. Als freelancer komt dat voor rekening van je eigen bedrijf. Kostte allemaal tijd en geld, dat je niet vergoed kreeg van je opdrachtgever. Je kon je er wel tegen verzekeren, maar dat is echt onbetaalbaar. Je kunt weliswaar gebruik maken van de huisadvocaat van bijvoorbeeld Sanoma, maar je moet wel met die man in gesprek, je moet naar rechtszittingen etc. Dat kost allemaal tijd en dus geld. Alleen al dat leverde zelfcensuur op. Ik liet soms stukken links liggen waarvan ik wist dat het juridisch gelazer ging opleveren.'

De bedreigingen kunnen ertoe leiden dat er serieus wordt overwogen om iets niet uit te zenden of te publiceren. Een hoofdredacteur:

'Er is nu een zaak waarin we waarschijnlijk iets niet gaan doen, omdat we weten dat het linke jongens zijn. En als de verslaggever daarnaar toe moet, dan merk je dat daar

wel angst zit en dan moeten we besluiten om dat op een andere manier te doen. Maar het is wel echt een uitzondering. We hebben het verhaal nog niet gemaakt en ik weet ook niet of we dat nog gaan doen.'

Het besluit van een journalist om informatie niet te publiceren wordt overigens niet altijd ingegeven door bedreigingen: bij moordzaken bijvoorbeeld kan het ook belangrijk zijn om eerst nog meer informatie te verzamelen.

Terughoudendheid en voorzichtigheid

Veel journalisten ervaren hun werkklimaat als bedreigend. Maar liefst 377 van de geënquêteerden (74%) denkt dat journalisten uit angst voor bedreigingen in enige mate terughoudend en voorzichtig zijn in hun nieuwsgaring en –verspreiding. Eén journalist (0,2%) antwoordt op de vraag of ze denken dat er enige mate van terughoudendheid/voorzichtigheid is met betrekking tot nieuwsgaring/nieuwsverspreiding uit angst voor bedreigingen: 'Zeg ik liever niet', 47 journalisten (9%) antwoorden met 'Nee' en 84 journalisten (17%) met 'Ik weet het niet'. Enkele opmerkingen hierbij zijn:

'Ik maak soms geen foto's waar ik het wel had willen doen'

'Ik lever nog wel eens info aan en zie dan dat er terughoudende info wordt geplaatst!!'

Deze terughoudendheid betreft bijvoorbeeld zelfcensuur bij specifieke onderwerpen, zoals 'sport/voetbalgeweld', 'politieke kwesties', 'motorbendes' en 'oorlogsverslaglegging'. Een rechtbank-journalist zegt dat hij niet meer over een bepaalde topcrimineel schrijft.

146 journalisten (41%) vinden dat de terughoudendheid en voorzichtigheid de afgelopen jaren groter zijn geworden; 41 journalisten (11%) vinden zelfs dat deze sterk zijn toegenomen:

'Kijk maar hoe er over Wilders wordt geschreven, kwaliteitskranten en programma's zijn gewoon bang om 'links' te worden weggezet en haat te krijgen op sociale media. Heel kwalijk, maar wel begrijpelijk.'

'Hoe beter je wordt in je vak, hoe meer je de diepte in duikt bij een verhaal. En daar komt veel bij kijken. Ook is het niet bepaald aantrekkelijk om journalist te zijn als zelfs overheden tegen je zijn (rechtspartijen, dictaturen, populisme etc.).'

Journalisten vertellen voorzichtiger te zijn geworden. Ze houden rekening met de manier waarop ze informatie verwerven. Een hoofdredacteur:

'Je denkt er wel heel goed over na; als journalist moet je wel heel goed nadenken of dingen kloppen, je moet checken of dingen kloppen, je moet fatsoenlijk weerwoord vragen. Dat zijn wel allemaal journalistieke waarden, over hoe een rechter daar naar kijkt. Soms overleg ik ook wel eens met juridische zaken als we wat weerstand verwachten, dan wil ik wel met een draaiende camera gaan, maar dat wil ik dan soms wel even afstemmen.'

Niet alleen houden ze rekening met de manier van nieuwsgaring, maar ook met de berichtgeving. Ze denken erover na of, wanneer en hoe ze nieuws naar buiten gaan brengen. Een hoofdredacteur waarschuwt wel eens zijn collega's:

'Ik zeg wel eens tegen een collega: niet provocerend tweeten. Uiteraard mag je kritisch blijven tweeten, maar niet provocerend. Het moet gaan om feiten.'

Ook een misdaadverslaggever signaleert verandering:

'Ik ben wel wat voorzichtiger geworden. Je realiseert dat je op de gevoelige tenen van mensen gaat staan, dat ze op ongepaste manier hun boosheid gaan uiten. Ik probeer het nu wat zakelijker te houden, dat je niet op het persoonlijke vlak probeert om iemand in het zonnetje te zetten, dat je die gedachte kan weghalen dat iemand persoonlijk wordt aangevallen, wat bijvoorbeeld nu Martin Kok is overkomen. Ik probeer meer dan gebruikelijk hoor en wederhoor toe te passen.'

Sommigen vertellen langer stil te staan bij wat ze schrijven en dat het schrijven minder gemakkelijk gaat, omdat ze bijvoorbeeld nadenken over de mogelijke gevolgen ervan voor hun naasten. Zo vertelt een hoofdredacteur:

'Er was één moment: ik was 's nachts aan het werk, rond half twee 's nachts zat ik een opiniestuk te tikken. Op dat moment dacht ik: moet ik deze zin zo opschrijven? Moet ik scherp en kritisch blijven of schrijf ik deze zin niet op? Toen dacht ik: als je hier nu aan begint, je laten muilkorven, dan moet je dit werk niet doen. En toen heb ik mijn ouders de volgende dag meteen gebeld. "Let op, ik schrijf een kritisch stuk. Vergeef mij als er iets gebeurt," heb ik ze gemeld. Dat vonden ze niet fijn, maar ik heb die zin wel opgeschreven. Het stuk ging over economische sancties om Erdogan te stoppen. Ik heb toen dus heel duidelijk overleg gevoerd met mijn ouders.'

Journalisten vertellen ons ook over de terughoudendheid en voorzichtigheid bij collega's. Sommige hoofdredacties zouden journalisten terugfluiten of informatie uit artikelen weglaten. Dit komt bijvoorbeeld voor bij collega-misdaadverslaggevers. Een misdaadverslaggever:

'Ja, dat weet ik wel zeker, dat zeggen ze ook. Van: "Ik ben er wel klaar mee." Of ze krijgen het verzoek van hoofdredacties: doe dit maar even niet want het gaat te veel geld kosten van advocaten of beveiligers die we moeten inhuren.'

Een andere misdaadverslaggever:

'Bijvoorbeeld wel dat cameraman of geluidsman zegt: "Ik wil niet op de aftiteling".'

Sommigen zijn terughoudender en voorzichtiger dan anderen: *'Van collega's, met name die een gezin of relatie hebben, hoor ik dat veel'*. Journalisten met een partner of gezin vertellen rekening te houden met de veiligheid van hun naasten.

Ook freelancers voelen zich kwetsbaar: *'Je staat redelijk alleen'*. Ze hebben geen organisatie achter zich staan die hen beschermt en financieel steunt. Een onderzoeksjournalist:

'Je moet je afvragen wat het voor jou waard is om achter bepaalde waarheden te komen. In de meeste gevallen gaat dat om hele grote zaken. Waarbij mensen niet terugdeinzen de daad bij het woord te voegen. Als freelance journalist sta je daarbij bovendien in je nakie. Tegenover hele grote partijen met hele grote middelen die jij in elk opzicht ontbeert. Dat voel je intuïtief. Zou ik dit verhaal met mijn leven willen bekopen? In 99 van de 100 gevallen is het antwoord nee.'

Ook staan freelancers ingeschreven bij de Kamer van Koophandel, waardoor al hun privégegevens te vinden zijn op internet.

Een nieuwsverslaggever ziet om zich heen dat jonge journalisten zich sneller laten manipuleren. Ook zouden volgens een columniste bepaalde jonge collega's voorzichtiger zijn:

'Ook de jonge geëmancipeerde Nederlanders met een migratieachtergrond, daar zit een hele groep tussen die niets durft te zeggen. Ze beginnen te vloggen of te twitteren'

en voelen zich helemaal niet vrij om zich te uiten. Ze hebben een bepaalde mening. Ze hebben ook geen contact meer met hun familie'.

Een onderzoeksjournalist beschrijft de culturele invloed:

'Zware criminelen, vooral Joegoslaven, over wie ik veel heb geschreven, spelen in op je loyaliteit. Je bent dan hoe dan ook geïntimideerd. Leeftijdsverschil is in onze cultuur belangrijk, twintig jaar verschil is een kloof. Je moet niet te kritisch zijn, je hebt geen grote bek tegen oudere mensen dan jijzelf. Na het contact merkte ik dat ik in m'n teksten steeds positiever ging schrijven. Iemand positiever neerzetten en zaken bagatelliseren. Maar dat kan niet als journalist. Dat is de angst die aan het woord is. Je kunt de angst beroepsmatig gezien niet in je pen laten sluipen. Je moet jezelf voor je beroepseer in de spiegel aan kunnen blijven kijken.'

We hebben hen ook gevraagd of ze weleens angstig zijn om nieuws naar buiten te brengen. Deze vraag beantwoordden 117 journalisten (23%) met ja: *'Ik begin aan sommige dingen niet eens...'*. 82 (16%) antwoorden hun berichtgeving soms aan te passen uit angst voor bedreigingen en voegen opmerkingen toe als:

'Door personen onherkenbaar te maken op beelden', 'Overdreven wederhoor, afzwakken van kritiek' en 'Ik ben wel eens bang voor juridische vervolging en overweeg dan na juridische dreiging ook wel of ik bepaalde dingen wel/niet in beeld breng en maak ze daarom ook wel eens minder expliciet.'

Vastberadenheid

Tegelijkertijd is er bij een aantal journalisten een tendens om na bedreigingen juist vastberaden nieuws naar buiten te blijven brengen en feiten te achterhalen. Ze willen niet toegeven aan de bedreigingen en weigeren de daders hun zin te geven. Een opiniemaker:

'Ik ben wel voorzichtiger geworden. Dat wel, maar dat is precies wat ze willen. Dat is precies, exact wat ze willen. Stoppen met twitteren, facebooken, schrijven etcetera. Nee, ik doe het niet. Als er een idioot is die mij dood maakt, laat-ie dat maar doen.'

Deze vastberadenheid zien we ook bij een onderzoeksjournalist:

'Ik heb nooit overwogen me ziek te melden of om te stoppen in de journalistiek. Wel eens gedacht om een onderwerp te laten vallen, maar dat heb ik dan later weer niet gedaan. Dan geef je ze hun zin.'

Een columniste vertelt over de bedreigingen door collega-journalisten (die haar consequent mijden):

'Je kunt me negeren en je kunt me geen werk geven, maar dat je denkt dat ik daarmee verdwijn uit de media, that's not gonna happen.'

Ook zien ze het blijven publiceren als hun journalistieke taak, zoals duidelijk wordt uit het verhaal van een nieuwsverslaggeefster:

'Ik zou zo weer (mocht dat mogelijk zijn) een interview met Wilders publiceren, dat is je taak als journalist. Vrije pers bestaat alleen bij gratie dat je op zijn minst een beetje de moed hebt om dat te blijven doen. En niet coûte que coûte, maar dat je wel doet. Of je moet ermee ophouden. Je moet je niet laten censureren voor zover mogelijk. Dat be-

tekent niet dat je er niet over na denkt, we zijn allemaal mensen, maar wel proberen om je werk uit te voeren zoals je dat altijd zou doen.'

Angst zou een slechte raadgever zijn. Een nieuwsverslaggever laat weten dat het ook vruchten kan afwerpen als je niet toegeeft aan bedreigingen: hij kreeg naast bedreigingen via social media ook tips waardoor hij meer te weten kwam over een moordzaak:

'Ik was nooit zover gekomen, heb me maandenlang laten intimideren en anders was ik nooit zover gekomen.'

Toch hebben ook journalisten een grens. Wanneer de bedreigingen heel ernstig zouden zijn, zou dit een reden zijn om te stoppen met hun werk. Dit blijkt tijdens het gesprek met een misdaadverslaggever:

'Ik ben niet voorzichtiger geworden, nee, niet, bijvoorbeeld dat ik iets niet of juist wel gedaan heb. Het is part of the job, op het moment dat ik heb: dit wil ik niet meer, dan doe ik het niet meer, dan moet je stoppen. Dan is de grens bereikt.'

De grens verschilt ook per journalist. Daarbij spelen ook persoonlijkheidskenmerken en karakter een rol. Een misdaadverslaggever:

'De toestand in Nederland is ook weer niet zo goed, dat we het naïeve kikkerlandje blijven waar je alles kan schrijven en zeggen, dat is ook weer niet zo. Je moet wel over enige lef en stevigheid beschikken om dat te blijven doen. Ik kan me goed voorstellen als collega's zeggen: "dit ga ik niet doen". Bij de een is die grens sneller bereikt dan bij de ander. Je moet durven en willen spitten en je realiseren dat je te maken kan krijgen met allerlei subversieve reacties, bedreigingen en liquidaties.'

Soms zijn er overigens commerciële redenen om een nieuwsitem toch uit te zenden. Een verslaggeefster benadrukt dat zij verschillende belangen tegen elkaar heeft afgewogen, waarna zij besloot het programma ondanks de bedreigingen toch uit te zenden:

'Ik voelde wel een enorme druk op me, eerste uitzending van het jaar, wilde wel scoren, zoiets scoort, is spannender. Soms zit je er ook mee dat je programma gevuld moet worden. Je hebt ook dat je te maken hebt met de huidige journalistiek, dat er donderdagmiddag een gat is en dat er als een dolle iets moet worden geproduceerd. Toen heb ik het toch besloten samen met mijn vriend, die zei: "Als je nu niet uitzendt, krijgt die man gelijk en dat is precies wat hij wil." Maar je hebt ook de journalistieke smaak, in hoeverre je vindt dat iets uitgezonden kan worden of niet, of dat het meer sensatie is. Daarin had ik nog wel eens een andere mening dan mijn hoofdredacteur. Dat ik dan vond dat het niet nodig was, maar dat een andere collega het dan wel ging doen. Soms zit je ook met tijddruk en ik moet ook zeggen: ik heb een tijdelijk contract, dan heb je wel het gevoel dat je net iets meer moet dan de mensen met een ander contract. Dan denk je, dan doe ik het wel, de dirty job.'

Achteraf vindt ze dat ze destijds 'in the heat of the moment' qua stijl te ver is gegaan door met draaiende camera's bij een man verhaal te halen. Ze zegt van de bedreiging te hebben geleerd en nu beter te weten wat haar journalistieke normen en waarden zijn en daar ook steviger in te zijn:

'Mijn regel is geworden: het moet echt staan voor iets groters in het land, iets dat relevant is. En als het niet groot genoeg is, dan zou je het kleiner kunnen melden of zelfs helemaal niet melden.'

Bedreigingen als actueel en reëel gevaar voor de persvrijheid

380 journalisten (79%) vinden de bedreigingen een actueel en reëel gevaar voor de persvrijheid. Een freelancejournalist ziet de bedreigingen als een serieus gevaar voor de onafhankelijkheid en de kwaliteit van de journalistiek:

'Ja, dat is een serieuze dreiging. De verzelfstandiging van de journalistiek in de vorm van steeds meer freelancers in combinatie met de toenemende juridisering zet de selectie van onderwerpen wel onder druk.'

Een hoofdredacteur:

'De onafhankelijke status, die moet beschermd worden. Die is een beetje penibel. En we hebben het hier ook meegemaakt: die jongen ging het NOS-gebouw binnen, dat was choquerend. Dat heeft ook invloed gehad op de media. Dat merk je aan de beveiliging en allemaal, en dat heeft ook invloed op het schrijven. Dus de vrije beweging is toch wel beperkt.'

Er is sprake van zelfcensuur, ook in Nederland. Er zou weinig ruimte zijn voor afwijkende meningen en waar journalisten sommige onderwerpen niet meer behandelen, is dit van invloed op de huidige persvrijheid. Een columniste zegt hierover:

'Ik denk wel dat er echt een hele erge beperking is om überhaupt in de openbaarheid te treden. Dat het nu erbij hoort dat als je je mening verkondigt in de media, die haatreacties erbij horen, dat sommigen denken van: "ja, laat maar zitten".'

Volgens een politiek verslaggever beseft men momenteel nog te weinig hoe ernstig deze bedreiging is 'om te zeggen wat we willen zeggen'. De aversie tegen personen is een reëel gevaar en zorgwekkend, zoals een columniste duidelijk maakt:

'Wat ik wel vrees is dat Van Gogh niet de laatste was, dat iemand om zijn of haar mening wordt omgelegd. Ik denk dat dat nog wel een keer zal gaan gebeuren.'

Naast zelfcensuur leggen ook overheid en politiek censuur op, zoals hierboven al aan de orde kwam.

Gelukkig zijn sommige journalisten ook positief gestemd en relativeren zij het gevaar voor de persvrijheid. Ze wijzen bijvoorbeeld naar landen zoals Rusland en Turkije, waar de staat journalisten vervolgt.

Huidige maatregelen

Tenslotte willen we ingaan op de maatregelen die journalisten op dit moment nemen om hun veiligheid te beschermen. Hoe is het bijvoorbeeld gesteld met hun bereidheid om aangifte te doen? We hebben bij het Openbaar Ministerie, de Landelijke Eenheid¹⁰ en de Raad voor de rechtspraak informatie opgevraagd over het aantal journalistieke aangiftes. Helaas worden deze gegevens niet apart geregistreerd, gaat het om een gering aantal en vinden de organisaties het te tijdrovend om deze gegevens te verstrekken.

We hebben daarom de journalisten zelf gevraagd of zij aangifte hebben gedaan. Degenen die de enquête hebben ingevuld, hebben bij fysieke bedreigingen en bedreigingen via social media vaker geen aangifte gedaan dan wel (70% respectievelijk 83%). Wanneer ze dit wel hebben gedaan, hebben

---

¹⁰ Nadat we een Wet openbaarheid bestuur (Wob)-verzoek hadden ingediend, zijn we doorgestuurd naar de afdeling Kennis & Innovatie van de Landelijke Eenheid.

zij veelal geen terugkoppeling gekregen of is er niet tot vervolging overgegaan (65% en 64%). Ze doen vaker melding bij het medium waarvoor zij werkzaam zijn.

Uit onze interviews komt naar voren dat de bereidheid om aangifte te doen laag is, maar dit verschilt wel per journalist en per bedreiging. Sommigen zeggen geen aangifte te doen of te hebben gedaan, omdat ze bang zijn voor escalatie: *'Het is olie op het vuur'*. De angst voor represailles komt ook naar voren uit de volgende uitspraak van een onderzoeksjournalist:

'Het werd vaak alleen maar erger, leverde niks op. Bedreigingen om m'n aangiftes in te trekken. Wel veel aanvullende aangiftes gedaan, maar zo blijf je een beetje in een vicieuze cirkel hangen. Aangifte doen is een soort rode lap, terwijl je eigenlijk alleen maar wil dat het ophoudt.'

Daarnaast vinden journalisten aangifte doen vooral tijdrovend of de straffen minimaal. Wanneer ze aangifte doen, gebeurt er niet veel mee omdat het geen prioriteit is ('tenzij je beroemd bent, zoals Silvana Simons'), omdat de daders onbekend en daardoor lastig op te sporen zijn ('ze maken gebruik van anonieme accounts en servers') of door slordigheden bij justitie. Ook zouden daders zich nu langs de randen van de wet bewegen. Volgens een misdaadverslaggever zou je bij ernstige bedreigingen juist wel aangifte moeten doen, om een signaal aan de buitenwereld te geven.

Journalisten doen bij bedreigingen niet alleen aangifte of melding bij hun medium, maar ze nemen ook verschillende voorzorgs- en veiligheidsmaatregelen. Ze schrijven kritische verhalen voortaan met anderen en ze publiceren een verhaal over bijvoorbeeld een oplichter of crimineel niet meer op meer dan één platform, aangezien crossmediaal publiceren in het verleden tot verschillende juridische procedures heeft geleid. Ook schakelen ze beveiliging in, hebben ze een geheim adres, spreken ze af in openbare ruimtes of nemen ze gesprekken op. Verder waarschuwen ze hun kinderen om op school niet over hun papa of mama te praten, stappen ze een stukje verderop in de auto, maken ze gebruik van de-escalatietechnieken bij vervelende bedreigingen op straat en zeggen ze een antenne te hebben ontwikkeld voor serieuze bedreigingen. Vooral voor misdaadverslaggevers nemen organisaties uitgebreide maatregelen, waarover vanwege de veiligheid liever niet wordt gepubliceerd.

Meer maatregelen

De journalisten met wie we praten, zijn wisselend tevreden over hoe hun werkgever de bedreigingen aanpakt. Zo zijn ze bijvoorbeeld tevreden over de (24 uren)beveiliging, over het interne overleg met de afdeling juridische zaken en over de steun bij strafzaken door (advocaten van) de Nederlandse Vereniging van Journalisten, de Vereniging van Onderzoeksjournalisten en het Persvrijheidsfonds. Toch vinden maar liefst 402 journalisten (83%) dat er meer beschermende maatregelen moeten worden genomen. Daarbij vinden ze de volgende twee het meeste zin hebben:

1. een harde(re) aanpak vanuit politie en justitie,
2. cursussen en trainingen voor journalisten (zoals conflicthantering).

Voorbeelden van een mogelijke hardere aanpak vanuit politie en justitie is het verhoor van daders en een scherpere wettelijke bestraffing van bedreigingen. Een onderzoeksjournalist is voorstander van een proactieve opstelling:

'Justitie weet soms van niks. De strafmaat wordt soms wel wat hoger als het gaat om het bedreigen van journalisten, maar over het algemeen vormen bedreigingen geen prioriteit bij politie en justitie. Ze zouden meer informatie kunnen inwinnen over wat er allemaal speelt. Wat proactiever zijn en niet alleen handelen bij incidenten, maar proactief uitzoeken wat ze kunnen doen om bedreigingen aan het adres van journalisten beter te kunnen behandelen.'

Hier ligt een taak voor het Openbaar Ministerie, zoals ook een verslaggever benadrukt:

'Het verhoren op kantoor dus door de daders strenger aan te pakken. Het OM moet er dichter op zitten, social media, daar moeten we veel serieuzer mee omgaan. Ook hoofdredacteuren moeten achter de journalist staan.'

Daarnaast oppert een onderzoeksjournalist een strengere regulering:

'Het garanderen van wettelijke bronbescherming, want nu door een rechter te worden gedwongen je bronnen openbaar te maken, brengt je als journalist in gevaar.'

Aparte aandacht verdienen ook de bedreigingen via social media. Journalisten zijn hier erg kritisch over en vinden de aanpak daarvan niet alleen de verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie, maar ook van internetbedrijven. Ze vragen zich af of we anonieme accounts nog moeten tolereren: iedereen kan immers een Twitter-account aanmaken. Een rechtbankjournalist vertelt over zijn ervaringen om vervelende berichten over zichzelf van internet te laten halen:

'Het is moeilijk om online laster tegen te gaan, ik heb met Google, hostingproviders, YouTube ellenlange discussies gehouden. Maar die zeggen: "Wij kunnen er niets aan doen, we kunnen niet zien wanneer iets onrechtmatig is". En ja, dan zit je al. Ik heb bij Google geklaagd, want als je mijn naam intikt, dan krijg je als tweede of derde hit een weblog met als titel 'Deze man is krankzinnig etc.' waar allemaal onjuistheden instaan. Maar Google zegt letterlijk: "Mensen hebben gezien jouw beroep deze informatie nodig om een oordeel over jou te vellen". En laster halen ze er alleen af als je met een vonnis komt. Ik heb een jaar geleden aangifte gedaan tegen deze man, maar dat heeft natuurlijk totaal geen prioriteit, dat snap ik wel. Het erge is dat deze mensen dat weten, die hebben niets meer te verliezen in hun leven en zetten alles op het net en je krijgt het er gewoon niet af. Behalve YouTube, dat heeft een aantal filmpjes over mij op zwart gezet, maar dat gebeurt eigenlijk alleen maar als er privégegevens instaan, als mensen je mail tonen of je 06. Ook de Nederlandse Vereniging van Journalisten zou hier een rol bij kunnen spelen door bijvoorbeeld met Google in gesprek te gaan.'

Een voorbeeld van een training voor journalisten geeft een nieuwsverslaggever:

'Ook het trainen van (jonge) journalisten hoe hiermee om te gaan: hoe ga je om met bedreigingen en intimidatie? Wat mij betreft zou dat een aparte casus mogen worden binnen de journalistieke opleiding. En ook ervoor zorgen dat als jongeren stage gaan lopen, een begeleider er heel erg op gericht is.'

Andere geopperde maatregelen zijn:

'Een team voor snelle reactie door de NVJ/anders dat juridische bijstand verleent en aangifte verzorgt maar ook anderen bijstand verleent waar nodig', 'een garantie op juridische steun', 'de overheid moet meer signalen afgeven', 'een intensiever onderzoek naar bedreigers via social media kan sanerend werken' en 'burgers bewust maken van wat media doen'.

Niet alleen de overheid, politie en justitie hebben verantwoordelijkheid, ook sommige journalisten beseffen dat ze kritisch moeten zijn op hun eigen gedrag en dat daar verbeterpunten liggen, zoals naar voren komt tijdens een gesprek met een freelancejournalist:

'Mildheid en fatsoen zijn nodig in dit vak. Heel belangrijk. Inhoudelijk doe je geen concessies, maar wel in de vorm. Dat betekent dus in de omgang. Ruim de tijd geven voor een reactie, bijvoorbeeld. Converseren doe je netjes, ruim de kans geven te reageren voor wederhoor etc. Qua mildheid en fatsoen kan het wel beter soms, in de journalistiek.'

Al met al bieden de antwoorden van de journalisten voldoende aanknopingspunten voor een intensievere aanpak.

Aanbevelingen

Hoe valt de positie van journalisten te versterken? Wij sluiten dit onderzoeksverslag af met enkele concrete aanbevelingen om de bedreigingen van Nederlandse journalisten het hoofd te kunnen bieden. Juist voor deze beroepsgroep is het van belang dat zij vanuit verschillende kanten wordt bijgestaan door professionals bij de waarborging van haar veiligheid en daarmee haar belangrijke maatschappelijke functie. Journalisten hebben een zwakke positie en zijn geen ‘beschermd beroep’, zoals artsen en advocaten. Velen van hen zijn zzp’er en hebben geen institutionele of organisatorische basis om op terug te vallen. Daarbij staat de journalistiek onder druk door de opkomst van social media, de commercialisering van het nieuws en de verzwakking van de traditionele media.

In vergelijking met tien jaar geleden is het medialandschap verpulverd en het thema ‘geweld tegen journalisten’ is daardoor diffuser van karakter geworden. Het gaat om een brede en sterk uitgewaaierde beroepsgroep die voor een grote diversiteit aan media werkt. Door de snelle verspreiding van nieuws via internet is de positie van de traditionele media en hun journalisten fundamenteel veranderd. Daardoor zijn er weinig aanknopingspunten voor een effectieve aanpak.

Dit wordt duidelijk in vergelijking met de maatregelen ter bestrijding van geweld tegen ambtsdragers en hulpverleners.¹¹ Deze groepen (zoals ambulancepersoneel, politie en brandweer, wettelhouders, burgemeesters etc.) zijn beter te omschrijven en hebben niet alleen een heldere taak, maar ook een institutionele en organisatorische basis, die een aanknopingspunt is voor mogelijke acties. Zo krijgt de politie actieve steun vanuit de eigen ambtelijke organisatie, die juridisch (strafrechtelijk, arbeidsrechtelijk én civielrechtelijk) van betekenis is. Een meldpunt kan de aard en omvang van het geweld in beeld brengen en gericht onderzoek kan de effecten van geweld blootleggen.¹² Politieke aandacht kan druk leggen op bewindslieden om effectievere maatregelen te nemen.¹³ Bovendien kan er psychologische opvang georganiseerd worden, die erop gericht is dat de betrokkene acties tegen de geweldpleger in- en doorzet. Zo biedt de politie bijvoorbeeld al op voorhand schadevergoeding, die vervolgens verhaald wordt op de dader. Het slachtoffer wordt zo ontzien. Een strikt aangifte- en vervolgingsbeleid kan mogelijke daders afschrikken en een steun in de rug zijn voor de slachtoffers en hun organisatie.¹⁴ Zo’n gerichte en geïnstitutionaliseerde aanpak lijkt voor journalisten echter moeilijk te organiseren.

Maar welke aanbevelingen zijn dan wel praktisch haalbaar?

1. Journalisten

De eerste resultaten van ons onderzoek werden op 3 mei 2017 op het Festival van het Vrije Woord gepresenteerd. Tijdens de paneldiscussie daar werd duidelijk dat sommige journalisten zich in de steek gelaten voelen door het Openbaar Ministerie en de politie. Die doen vaak niets met de aangiften of koppelen vaak niet zorgvuldig terug, met als gevolg dat journalisten geen aangifte meer doen. Ons advies aan hen:

- Neem in ieder geval altijd de moeite en de tijd om aangifte te (blijven) doen: daarmee geef je niet alleen de buitenwacht, maar ook de eigen beroepsgroep een duidelijke grens aan, dat bedreigingen niet getolereerd worden. Het is daarbij belangrijk dat het

---

¹¹ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/geweld-tegen-werknemers-met-publieke-taak>.

¹² <https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/pdf/88457.PDF>

¹³ <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2014/04/11/brief-tweede-kamer-aanbieding-onderzoeksrapport-bedeigen-en-intimideren-van-om-en-politiemedewerkers/aanbieding-onderzoeksrapport-bedeigen-en-intimideren-van-om-en-politiemedewerkers.pdf>. Zie ook Kamerstukken II, nr 29 628, nr. 476, 13 november 2014, Beleidsreactie op het onderzoeksrapport ‘Over de grens: een empirische studie naar arbeidsgerelateerd geweld tegen politiemensen in werk- en privé-tijd’.

¹⁴ <https://www.politie.nl/themas/geweld.html> en <https://www.om.nl/onderwerpen/geweld-personen>.

doen van aangifte ook vanuit de organisatie (door leidinggevend en collega's) wordt gestimuleerd, bijvoorbeeld door het opstellen van een protocol bij bedreiging.¹⁵

- Dien een klacht in als instanties als het Openbaar Ministerie en de politie niet in actie komen (of bij slordigheden) en stap zo nodig naar de Nationale ombudsman, die dergelijke klachten in behandeling kan nemen.

2. Het Openbaar Ministerie en de politie

Ook vanuit het Openbaar Ministerie en de politie zijn maatregelen nodig om journalisten beter te beschermen. Tijdens de paneldiscussie bleek Hoofdofficier van Justitie Bart Nieuwenhuizen, de afgevaardigde van het Openbaar Ministerie, alvast open te staan voor verbetering. Onze adviezen aan het Openbaar Ministerie en de politie:

- Neem de bedreigingen van Nederlandse journalisten serieus en zet de aanpak ervan hoog op de agenda. Een voorwaarde is wel dat de organisaties hiervoor genoeg middelen ter beschikking stellen.
- Neem een voorbeeld aan de aanpak van geweld tegen hulpverleners met een publieke taak. Ook journalisten hebben immers een belangrijke publieke functie en kunnen vallen onder de *Eenduidige Landelijke Afspraken bij agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak*,¹⁶ die als doel hebben dat het Openbaar Ministerie en de politie agressie en geweld eenduidig, effectief en snel afhandelen. Hierbij gaat het om drie afspraken:
  1. ketenafspraken tussen het Openbaar Ministerie en de politie, zoals het bijhouden van een eenduidige registratie en de aanstelling van een contactfunctionaris die verantwoordelijk is voor de uitvoering (kwaliteit, proces en communicatie).
  2. opsporingsafspraken waarbij de politie hoge prioriteit geeft aan de opsporing van verdachten van agressie en geweld tegen functionarissen met een publieke taak. Zo krijgen meldingen een direct vervolg, reageert de politie altijd bij verzoeken om assistentie, wordt een aangifte van een strafbaar feit altijd opgenomen en wordt er bij twijfel over de strafbaarheid van het feit contact opgenomen met het Openbaar Ministerie.
  3. vervolgingsafspraken waarbij het Openbaar Ministerie hoge prioriteit geeft aan de vervolging van agressie en geweld, waarbij zoveel mogelijk lik op stuk wordt toegepast: de beslissing om te vervolgen wordt voortvarend genomen en de dossiers worden herkenbaar geormerkt.

3. De politiek

Daarnaast zal ook de politiek meer aandacht moeten schenken aan de veiligheid van journalisten. Hoewel er ook positieve ontwikkelingen zijn,¹⁷ is het belangrijk om naar aanleiding van de verontrustende onderzoeksresultaten over zelfcensuur actie te ondernemen:

- Net zoals de politiek begin april 2017 de oproep heeft gedaan om de aanpak van geweld tegen homo's topprioriteit te geven, zouden politici zich ook sterk kunnen maken voor de veiligheid van journalisten. Bedreigingen van journalisten zou een belangrijk agendapunt moeten worden door bijvoorbeeld te beginnen met het stellen van Kamervragen over de aanpak ervan.

---

¹⁵ Werkgevers zijn verantwoordelijk voor de veiligheid van hun werknemers, zie voor verdere informatie ook de acht maatregelen die het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft ontwikkeld (<https://www.agressievrijwerk.nl/voorbereiden/inhoud/maatregelen-vpt>).

¹⁶ 'Eenduidige Landelijke Afspraken (ELA)', geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/convenanten/2007/10/01/eenduidige-landelijke-afspraken-ela/eenduidige-landelijke-afspraken.pdf>. Deze afspraken zijn gemaakt in het kader van het programma 'Veilige Publieke Taak' van de ministers van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Justitie.

¹⁷ Op 6 december 2016 is de motie van Pieter Heerma (CDA) en Mohammed Mohandis (PvdA) over de vraag naar onderzoek naar de toekomst van de onafhankelijke onderzoeksjournalistiek gehonoreerd. Staatssecretaris Sander Dekker van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap zal in de zomer van 2017 een nieuw onderzoek laten instellen naar de bedreigingen binnen de onafhankelijke (onderzoeks)journalistiek in Nederland.

4. Beroepsverenigingen

Het is belangrijk dat journalisten breed worden gesteund door de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ). Daarbij kan de NVJ inspiratie putten uit het beleid dat het ministerie van BZK en Veiligheid en Justitie hebben ontwikkeld rond het geweld tegen ambtsdragers en hulpverleners. Ook zou subsidie aangevraagd kunnen worden om dat beleid te vertalen naar het journalistieke werkveld, wat gelet op de diversiteit van de beroepsgroep immers niet eenvoudig zal zijn. Onderzoek naar de bestrijding van geweld zou de positie van journalisten eveneens kunnen versterken.

De NVJ heeft een groot bereik. Voor meer draagvlak binnen de beroepsgroep is het zinvol om samenwerking te zoeken met ook andere partijen, zoals het Genootschap van Hoofdredacteuren en de Vereniging van Onderzoeksjournalisten. Concreet kunnen zij de volgende acties ondernemen:

- een werkgroep ‘veiligheid van journalisten’ instellen, met een eigen budget (bijvoorbeeld afkomstig uit subsidies), die zich gaat bezighouden met de veiligheid van alle journalisten.¹⁸ De NVJ-Academy (die al regelmatig workshops organiseert) zou op dit gebied de volgende workshops en trainingen kunnen aanbieden:
  - voor alle journalisten: een workshop/training over bedreigingen en de gevolgen daarvan, met daarbij specifieke aandacht voor conflicthantering.
  - voor alle journalisten: een workshop/training over de digitale bedreiging van vrouwelijke journalisten, met daarin aandacht voor het belang van rechtmatig en behoorlijk gedrag van collega-journalisten en de grenzen van de vrijheid van meningsuiting.¹⁹
  - voor freelancers: een workshop/training ‘Hoe bescherm je je beter tegen bedreigingen?’ Overigens kan de NVJ (eventueel met hulp van buiten) freelancers speciale ondersteuning bieden met bijvoorbeeld collectieve verzekeringen.
  - voor mediaorganisaties: een workshop/training over praktische tips om medewerkers te steunen, zoals verzekeringen en cursussen waarin journalisten leren om te gaan met bedreigingen. Verder is het belangrijk om bij de organisaties het INSI-convenant voor Veiligheid²⁰ onder de aandacht te brengen.

Daarnaast is het zinvol dat deze verschillende verenigingen het initiatief nemen om samen te werken en zo de bedreigingen op een geïntegreerde manier aan te pakken, bijvoorbeeld door:

- een bottom-up-bijeenkomst te organiseren waarin afgevaardigden van het Openbaar Ministerie, de politie en journalisten met elkaar om de tafel gaan zitten en brainstormen over een effectieve aanpak, met heldere afspraken als inzet.
- in gesprek te gaan met Google, Facebook en Twitter over de (complexe) aanpak van bedreigingen via social media, waarbij het nuttig kan zijn om experts op het gebied van hostingservers in te schakelen.

---

¹⁸ Vooralsnog richt de NVJ zich voornamelijk op de veiligheid van journalisten die voor hun werk naar gevaarlijke gebieden vertrekken, zoals met het aanbieden van advies en ondersteuning. Zie voor de verschillende veiligheidstrainingen: <https://www.nvj.nl/themas/veiligheid/veiligheidstrainingen>.

¹⁹ Volkskrant-ombudsvrouw Annieke Kranenberg riep begin mei 2017 op om de online haat tegen vrouwelijke journalisten aan te pakken, waarbij ze verwees naar het rapport van Mijatovic verantwoordelijk voor Mediavrijheid bij de Organisatie voor Vrijheid en Samenwerking in Europa (Mijatovic, D. 2015. ‘*New challenges to freedom of expression: countering online abuse of female journalist*’. Geraadpleegd op <http://www.osce.org/fom/220411?download=true>). Hierin worden verschillende aanbevelingen gedaan, waarbij een actieve rol van nieuwsorganisaties wordt voorgesteld bij het steunen van hun medewerkers, zoals het stimuleren van gelijkwaardigheid op de werkvloer en het opstellen van een protocol. (Kranenberg, A., 7 mei 2017. ‘*Ombudsvrouw: Met de oproep 'zou u haar doen' heeft Geenstijl een grens overschreden*’. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/opinie/ombudsvrouw-met-de-oproep-zou-u-haar-doen-heeft-geenstijl-een-grens-overschreden~a4492824/>).

²⁰ Het INSI-Convenant voor veiligheid maakt zich sterk voor de veiligheid van alle journalisten. Op 4 mei 2017 hebben verschillende mediaorganisaties dit convenant ondertekend: NOS, Nieuwsuur, KRO, NCRV, EO, ANP, NRC Handelsblad en Vrij Nederland (<https://www.nvj.nl/nieuws/zeven-mediaorganisaties-ondertekenen-insi-convenant-veiligheid>).

Overigens is het belangrijk dat de NVJ helder is over de grenzen van haar taak, zoals rond de recente oproepen tot de boycot van bepaalde media die (vrouwelijke) journalisten belaagden. Het ligt niet op de weg van de NVJ om een proactieve rol te spelen door bijvoorbeeld op te roepen tot zo'n boycot of die te ondersteunen: daarmee zou de NVJ in een spagaat terecht kunnen komen.

De rol van de NJV is reactief in die zin dat zij journalisten kan ondersteunen die het slachtoffer worden van bedreiging in welke vorm dan ook, bijvoorbeeld wanneer bepaalde uitingen civiel- of strafrechtelijk onrechtmatig zijn. Naast onrechtmatigheid (waartoe discriminatie gerekend kan worden) speelt ook de 'behoorlijkheid' een belangrijke rol. Bij bedreigingen gaat het vaak niet direct om strafbaar of onrechtmatig handelen, maar om onbehoorlijk handelen, zoals in het geval dat in (digitale) media kritische vrouwen 'te pakken werden genomen'.

Onrechtmatigheid en onbehoorlijkheid vormen grenzen van de vrijheid van meningsuiting, waar journalisten tegelijkertijd zo vrij mogelijk gebruik van moeten kunnen maken. Wij vinden dat de NVJ aandacht kan vragen voor die begrenzing als het om onrechtmatigheid of onbehoorlijkheid gaat. Daarvoor is echter geen gezaghebbend mechanisme in de journalistieke wereld. Dat valt te betreuren, vooral omdat in het publieke debat 'het recht om te kwetsen' is uitgeroepen tot een onbeperkt recht. Dat is het natuurlijk niet, maar de grens is moeilijk te bepalen. Kwetsend zijn, kan vrije meningsuiting zijn. Kwetsen om te kwetsen en te intimideren is dat niet.

De meeste gevestigde beroepen kennen een vorm van correctie van beroepsgenoten die het aanzien van het vak schaden of op een andere manier de beroepsregels schenden. Dat gebeurt veelal via tuchtrecht en eventueel uitsluiting (zoals bij accountants en advocaten). Voor journalisten is er een beperkte vorm van toezicht via de Raad voor de Journalistiek mogelijk. Wij zullen hier niet uitwijden over de steeds terugkerende discussie of de rol van de Raad voor de Journalistiek niet te beperkt is. Een zwak punt vormt ook het al dan niet 'erkennen' van de RvdJ door bepaalde media. Het maakt 'de journalistiek' kwetsbaar, omdat de beroepsgroep in feite een belangrijke waarborg voor het handhaven van het aanzien van het beroep mist.

5. Opleidingen Journalistiek

Zoals vaak wordt gezegd, is voorkomen beter dan genezen. Daarin zien we een belangrijke taak weggelegd voor de opleidingen Journalistiek. Om nieuwe journalisten om te leren gaan met de dilemma's van deze tijd is het nodig dat zij al vroeg kennis nemen van het serieuze gevaar van bedreigingen - niet alleen voor hun persoonlijke veiligheid, maar ook voor juist de persvrijheid. Onze aanbevelingen voor hun opleiders:

- Breng het thema bedreigingen en de gevaren daarvan voor de persvrijheid onder de aandacht van toekomstige journalisten.
- Onderzoek de mogelijkheden om een speciale cursus 'Bedreigingen en conflicthantering' in het curriculum op te nemen.

Conclusie

Onafhankelijke journalistiek vervult een onmisbare rol in onze samenleving. Onze democratische rechtsstaat is afhankelijk van het functioneren van de journalistiek en de media. In het maatschappelijk krachtenveld van enerzijds de instituties van de democratische rechtsstaat en anderzijds de vele maatschappelijke spelers, wekt het geen verwondering dat er druk uitgeoefend wordt op journalisten om bepaalde belangen te dienen of om onwelgevallige feiten buiten het nieuws te houden. Journalisten komen voor hun werk nogal eens op onveilige plaatsen.

Dit onderzoek laat zien dat het klimaat waarin journalisten in Nederland werken, dreigend is geworden. Journalisten ervaren in verschillende vormen bedreigingen en de intensiteit ervan is toegenomen. Zowel in Nederland als in het buitenland krijgen ze te maken met serieuze bedreigingen, ook van hogerhand (overheid en politiek) en soms zelfs georganiseerd. Een en ander heeft gevolgen voor hun mentaliteit en hun manier van werken: ze worden terughoudender en angstiger en mijden bepaalde plekken en onderwerpen. Voor sommigen wordt zelfcensuur een bron van bescherming.

Voor maatregelen om de positie van journalisten te versterken is het belangrijk te beseffen dat journalisten een heel diverse beroepsgroep vormen, van opgeleide en ervaren professionals tot zelfbenoemde amateurs, die door de snelle informatie-uitwisseling via internet een rol van betekenis kunnen spelen. Omdat hun maatschappelijke basis zo verschilt, is het niet eenvoudig een zo brede groep te versterken.

De spanning tussen enerzijds het grote maatschappelijke belang van een onafhankelijke journalistiek en anderzijds de zwakke maatschappelijke positie van de beroepsgroep, is tekenend voor deze tijd. Soms heeft onafhankelijke (onderzoeks)journalistiek een enorme maatschappelijke impact. De klassieke journalistiek staat echter ook onder druk door de snelle en soms versturende ontwikkelingen in het medialandschap. Het verruwende maatschappelijke klimaat waarin tegenstellingen steeds harder worden aangezet, draagt ertoe bij dat het bedreigen van journalisten gemeengoed lijkt te worden: zij werken in een dreigend klimaat.

Dat geldt ook voor ambtsdragers en andere mensen met een publieke functie, voor wie de overheid gerichte beleidsmaatregelen heeft genomen met 'veilige publieke taak'. Een dergelijke aanpak ontbreekt voor de journalistiek en daar moet verandering in komen. Hoewel journalisten vele verschillende rollen en functies in onze samenleving vervullen, kunnen we vaststellen dat veel van hen ook een publieke taak vervullen. Zij steunen met hun onafhankelijkheid en professionaliteit op unieke wijze de samenleving en de democratische rechtsstaat. Het is dus niet meer dan redelijk om te kijken in hoeverre de overheidsinspanningen voor de bescherming van de publieke beroepsgroepen ook toegepast kunnen worden op journalisten. Vanwege de zwakke maatschappelijke positie, de veelheid aan zelfstandigen en de diversiteit van de beroepsgroep zal het niet eenvoudig zijn vorm aan die bescherming te geven. Maar gezien het grote publieke belang van een onafhankelijke journalistiek voor onze samenleving zal dat in de komende jaren wel moeten gebeuren.